

ötüşüyle ilgili olarak bülbül mânasına geldiği gibi feryat, figan, şiven, âh ü zâr, nevâ, nâle, savt, nağme, okumak ve gul-gule kelimeleri de ötüşünü nitelemek için kullanılır. Güzel nağmeleri ve gönül alıcı ötüşünden dolayı şairler de kendilerini bülbüle benzetirler. "Bülbül-i bustân-ı mezâk" Hz. Peygamber'den kinaye olarak, "bülbül-i hezâr-dâstân" Sa'dî-i Şîrâzî'den kinaye ve ehl-i kemâl için kullanılan birer tabirdir. Bunların dışında bülbül-zebân "fasih", bülbül-mizâc ise "değişik mizaçlı" ve "âşüfte" anlamlarına gelmektedir.

Kuşlar farklı yerlerde yaşarlar. Karga leşi, baykuş viraneyi, bülbül de gülzârı sever. Bağda, bahçede, çiçekler içinde dolaşmakla beraber bülbül daha çok gül dalları ve yaprakları arasında görülür. Bülbülün tahtgâh, mahfil, sâyeban, sâgar, keşkül şekillerinde tasavvur edilen yuvası da burada bulunur. Bu beraberlik, gülün rengi itibariyle ateşi çağrıştırmasıyla çeşitli tasavvurlara konu olur. O büyük bir âfet veya yangından artakalan bir "kül öksüzü"dür. Bu benzetme ile aynı zamanda vücudunun üst kısmının koyu, alt kısmının sütü kahve renginde oluşuna da işaret edilmiş olur. Gülün Hz. Mûsâ'ya Tür dağında görünen "âteş-i Mûsâ"ya benzetilmesiyle bülbül de Hz. Mûsâ'nın "kelîm" sıfatı ile nitelendirilir. "Pamukla ateşin oyunu olmaz" atasözü de bu münasebetle hatırlanır. Güzel sesinden dolayı bülbül ile Hz. Dâvûd arasında da ilgi kurulmuştur. Ayrıca gül camiye, servi minareye, bülbül de Kur'an okuyan kişiye benzetilir.

Bülbül ile birlikte zikredilen diğer bir unsur da kafestir. "Bülbülün çektiği dili belâsıdır" atasözü, bülbülün güzel ötüşünden dolayı kafese konulmuş olduğunu ifade eder. "Bülbülü altın kafese koymuşlar, ah vatanım demiş" atasözü ise onun gül bahçesinin ve hürriyetin hasretiyle yandığını anlatır ve hürriyeti sembolize eder. Aynı şekilde âşığın gamlı gönlü mihnet gülzârının bülbülü, yaralı sinesi de kafes şeklinde düşünülür. Muhtasavvıflar veya tasavvufa meyyal şairler bülbülü daha geniş anlamlı bir alegori olarak kullanmışlardır. Onlara göre bülbül ilâhî aşkla yanan can ve ruhun timsalidir. O bu dünyada veya ten kafesinin içinde uzak kaldığı ezeli gül bahçesinin hasretiyle feryat eden bir Hak âşığdır.

Yukarıda belirtilenlerin dışında tâlip, mest ve hatibe de benzetilen bülbül, müstakil olarak "Bülbülnâme", "Bülbülüyye", "Gül ü Bülbül" gibi adlarla anılan

eserlere konu olmuştur. İlk bülbülnâmelerin Fars edebiyatında Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221) tarafından yazıldığı söylenirse de bu eserin Attâr'a ait olmadığı kanaati yaygındır (bk. ATTÂR, Ferîdüddin). Küçük bir mesnevi olan bu eserde, güle karşı duyduğu aşkı öterek terennüm eden bülbülün diğer kuşları rahatsız etmesi ve kuşların onu Hz. Süleyman'a şikâyetleri anlatılır. Hz. Süleyman doğanı gönderip bülbülü yanına getirtir. Bülbül kendini savunur, Hz. Süleyman onu haklı bulur ve diğer kuşların bülbüle dokunmamalarını emreder. Bu konuda İran edebiyatında hemen hemen başka bir esere rastlanmadığı halde Türk edebiyatında XVI. yüzyıldan başlayarak "Bülbülnâme", "Bülbülüyye" ve "Gül ü Bülbül" adlarıyla beşten fazla eser kaleme alınmıştır. Bu alanda bilinen ilk Türkçe eser, Kara Fazlî'nin (ö. 971/1563-64) *Gül ü Bülbül* adlı mesnevisi olup Hammer tarafından Almanca çevirisiyle birlikte 1833'te Viyana'da basılmıştır. Bundan sonra Bahâî'nin (ö. 980/1572) *Gül ü Bülbül*'ü, Gazi Giray'ın (ö. 1016/1607) *Fuzûlî'nin Beng ü Bâde'sine nazîre* olarak yazdığı *Gül ü Bülbül*'ü, Ömer Fuâdî'nin (ö. 1046/1636) *Bülbülüyye'si*, Birrî'nin (ö. 1128/1715-16) manzum ve mensur karışık olarak yazdığı *Bülbülnâme'si* (İstanbul 1265) ve Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi'nin (ö. 1166/1752) *Bülbülnâme'si* zikredilebilir. Ayrıca Hüseyin Ayan'ın, Paris Bibliothèque Nationale'de kayıtlı Farsça bir mecmuanın içinde (Farsça Yazmalar 7 [A.F. 2147], vr. 196^b-209^a) bulup neşrettiği (bk. bibl.) *Bülbülnâme* adlı bir mesnevi daha vardır. Ne zaman yaşadığı bilinmeyen Rifâî adlı bir şaire ait olan eser beş beyitlik hâtime-iyle birlikte 327 beyittir.

Divan edebiyatında bu eserler dışında bülbüle çeşitli beyitlerde ve "bülbül" re-

difli gazellerde sık sık rastlanmaktadır. Bunlar arasında, XIX. yüzyılın ikinci yarısında divan edebiyatı geleneğini devam ettiren Şeyhülislâm Ârif Hikmet'in bülbülü kısmen dinî bir fikirle işleyen gazeli zikre değer. Bu devirde yazılmış bülbüle dair şiirlerden Osman Şems Efendi'ninki tasavvur ve üslûp bakımından ayrı bir yere sahiptir. Osman Şems Efendi bülbülü "riyâz-ı vahdetten uzak düşmüş bir ruh" olarak ele almış, onda mekâna hapsedilmiş bir "lâ-mekân" mahlûkunun derin ıstıraplarını dile getirmeye çalışmıştır. Yenileşme devri Türk edebiyatında yazılan bülbül temalı manzumeler içinde, Recâizâde Ekrem'in "bülbül" redifli gazeli yanında özellikle Mehmed Âkîf'in Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali üzerine yazdığı "Bülbül" şiiri, dinî ve sosyal hassasiyeti dile getiren güzel bir örnektir.

Türk ve İran edebiyatlarında şiirdeki karakteriyle manzum ve mensur hikâyelere de konu olan bülbül, günümüz Türk edebiyatında hemen hemen terk edilmiş bir motif durumundadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Burhân-ı Kâfî Tercümesi, II, 332; *Türk Lugatı*, I, 731-732; *Ferheng-i Fârsî*, I, 565; Ali Nihat Tarlan, *Şeyhî Divanını Tedkik*, İstanbul 1964, s. 171-172; a.m.f., "Bulbul", *Eİ²* (İng.), I, 1301-1302; Mehmed Çavuşoğlu, *Necati Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul 1971, s. 265-266; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 485-487; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 138-140; Hüseyin Ayan, *Bülbülnâme*, İstanbul 1981; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı (Tahlil)*, Ankara 1987, s. 502-505; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 163-165; Dihhudâ, *Luğat-nâme*, VII, 231-232; TA, IX, 19-20; R. Ekrem Koçu, "Bülbül", *İst.A*, VI, 3164-3166; Mehmed Kaplan, "Bülbül", *İA*, II, 832-834; Ali Nihat Tarlan, "Bulbul", *Eİ²* (İng.), I, 1301-1302; *TDEA*, I, 480; Hüşang A'lam, "Bolbol", *Elr.*, IV, 336-337.

CEMAL KURNAZ

BÜLBÜL ŞAH

(بلبل شاه)

Seyyid Şerefüddin Bülbül Şâh
el-Hüseynî el-Keşmîrî
(ö. 728/1327)

Sühreverdiyye tarikatının
Hindistan'daki şeyhlerinden.

Sühreverdiyye şeyhlerinden Şah Ni'metullah Fârsî'nin mürididir. Moğol istilâsı yüzünden şeyhi ve beraberlerindeki 1000 kişi ile birlikte Türkistan'dan Raca Suhâdivâ (1301-1320) idaresindeki Keşmir'e hicret etti. Bu yıllarda iktidarı ele alan Prens Rınçana Budist idi. Bülbül Şah,

Bülbül ve
gül tasviri
(İÜ Ktp.,
İbnülemin,
Album,
nr. 3784)

Budizm ve halkın dini olan Hinduizm'le tatmin olmayan Rınçana'ya İslâm'ı anlattı. Rınçana müslüman olup Sadreddin adını aldı. Bülbül Şah, Sadreddin'in tebasından yaklaşık 10.000 kişinin İslâm'a girmesine vesile oldu. Emîr Sadreddin Bülbül Şah için yaptırdığı hankaha zengin vakıflar tahsis etti ve bunların gelişiyle bir aşevi kurdu. Bir ara harap olan aşevi daha sonraları onarılmış ve dârülaceze olarak kullanılmıştır. Emîr Sadreddin'in dârülacezenin yanında yaptırdığı mescid Keşmir'in ilk mescididir. Bülbül Şah bu mescidin yakınlarında inşa edilen türbede medfundur.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, II, 49; A. Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden 1980, s. 44; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 351; Mohibbul Hasan, "Bülbül Şah", *El² Suppl.* (İng.), s. 156.

NİHAT AZAMAT

BÜLBÜLDAĞI

Batı Anadolu'da İzmir'e bağlı Selçuk ilçesinin güneybatısında, üzerinde Hz. Meryem'e nisbet edilen bir evin bulunduğu tepe.

Selçuk ilçesine 12 km. uzaklıkta bulunan Bülbüldağı'nın arkeoloji ve dinler tarihi bakımından önemi, eteğinde tarihî ve turistik yerleşim merkezleri bulunmasından kaynaklanır. Bunların başında Peleponnes ve İyon adalarından gelme göçmenler tarafından kurulan Efes şehri gelir. Bazı rivayetlere göre Efes Amazonlar tarafından kurulmuş ve burada dünyanın yedi harikasından biri olan Artemis Tapınağı da bunlar tarafından yapılmıştır.

Bu bölge Hristiyanlığın doğuşundan sonra da önemini korumuştur. Ashâb-ı Kehf'in Kral Dakyanus (Decius) zamanın-

da mağaraya sığınarak 309 yıl süren mücizevî uykularını tamamladıkları mağaranın Bülbüldağı'nın eteklerinde olduğuna inanılmaktadır. Kur'an'da da yer alan bu olayın (bk. el-Kehf 18/9-26) Tarsus, Elbistan ve Antakya gibi yerlerde geçtiğine dair farklı rivayetler vardır.

Bizans kaynaklarına göre havâri Yuhanna'nın (Saint Jean) mezarının da buradaki bir tepe üzerinde bulunması dolayısıyla bu bölgeye Latince Ayasuluk (Ayaslug) denilmiştir. Saint Jean Kilisesi ve Hz. Meryem'e nisbet edilen ev dolayısıyla Hristiyanlar son yıllarda bölgeyi bir ziyaret yeri haline getirmişlerdir. Ancak eski kaynaklarda Hz. Meryem'in buraya geldiği, burada öldüğü hakkında açık bir ifade yoktur. Bu bölgede Hz. Meryem'e isnat edilen bir mezar da mevcuttur. Buna karşılık Kudüs'te de ona nisbet edilen iki mezar daha bulunmakta olup bunların biri Jeoshaphat (Kedron) vadisinde, diğeri Gethsemani'dedir (geniş bilgi için bk. Tümer, s. 89-98). Bu konuyu ilk defa araştıran eski kilise babalarından Epiphanius (ö. 403), Yuhanna'nın Meryem'i Efes'e götürdüğünü hiçbir yerde okumadığını söylemektedir (a.g.e., s. 87).

Bütün bunlara rağmen XIX. yüzyılın başında Catherine Emmerich adlı bir Alman mistiği Hz. Meryem'in evinin Bülbüldağı'nda bulunduğu iddiasını ortaya attı. Başlangıçta bu iddia kilise yetkililerince reddedildi. Çünkü 431'deki Efes Konsili'nde Hz. Meryem'e "Theotokos" (tanrıyı doğuran) unvanı verilmiş, daha sonra günahattan, hatta aslı günah'tan muaf ve ölümsüz sayılmış, Papa IX. Pius 1854'teki papalık bildirisiyle onun günahsızlığını ilân etmişti; nihayet 1950'de Papa XII. Pius İsa gibi Hz. Meryem'in de göğe yükseldiğini açıklamıştı. Ancak tarihî delillere ve yaygın inanışa pek uygun düşmemekle beraber Catherine Emmerich'in yukarıdaki iddiası bazı kilise çevrelerini harekete geçirdi. Lazarist rahiplerin Bülbüldağı'nda buldukları ev (şimdi Meryemana Evi deniliyor) ve ayazmayı içine alan 919 dönümlük arazi, Fransız uyruklu Lazarist başrahip M. Joseph B. Gabriel (Türkçe kayıtlarda M. Josef B. Gavriel) adına satın alındı ve Kuşadası Tapu Sicil Muhafaza Memurluğu'nda tescil ettirildi. Halbuki bu evi bölgede yerleşen ilk Hristiyan topluluktan kalma bir yapı olarak görenler yanında Efes Konsili dolayısıyla yapıldığını ve Hz. Meryem adına ithaf edilen yüzlerce binadan biri olduğunu ileri sürenler de vardır.

Çeşitli ülkelerdeki Hz. Meryem'le ilgili makamlardan biri olarak kabul edilebilecek Bülbüldağı'ndaki bu yeri 1967'de Papa VI. Paul de ziyaret etti ve burasını "resmî kutsal hac mahalli" ilân etti. Böylece Hristiyanlarca kutsal kabul edilen Bülbüldağı'ndaki bu evde her yıl 15 Ağustos'ta âyinlerle "Meryem'in göğe çıkma bayramı" bir hac havası içinde kutlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

L. Heidet — L. Pirot, "Assomption, Thèse du Bulbul-Dagh", *DB²*, I, 647-652; Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara 1973, s. 126-134; Günay Tümer, *Hristiyan ve İslâm Dinlerinde Meryem* (doçentlik tezi, 1979), AÜ İlahiyat Fakültesi, s. 83-98; TA, XXIV, 22-23.

ORHAN SEYFİ YÜCELER

BÜLBÜLZÂDE ALİ HİBRÎ EFENDİ

(bk. HİBRÎ, Ali Efendi).

BÜLDÂNİYYE

(بلدانية)

Muhaddislerin

muhtelif kültür merkezlerinde duyup öğrendikleri hadisleri bu beldelelere göre bir araya toplayarak meydana getirdikleri hadis mecmuaları.

Hadis bilgisi bakımından birbirinden farklı durumda olan ashabin ve sonraki râvîlerin bir beldeye yerleşmeleri ve bildikleri hadisleri orada rivayet etmeleri sebebiyle hadislerin tedvîn*inden önce muhtelif kültür merkezlerinde birbirinden farklı hadisler yayılmıştı. Muhaddislerin sıkça kullandıkları, "Dimâşk'a gitmeden önce bu hadisi duymamıştık" veya, "Falan râvî Dimâşkîlar'ın rivayet ettiği hadisleri herkesten iyi bilir"; "Bu sadece Medineliler'in rivayet ettiği bir hadistir"; "Onu Basralılar'dan başka kimse rivayet etmemiştir" şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere bazı hadisler ilk zamanlarda sadece bir memleketin, bir bölgenin hadisleri olarak bilinmekteydi. Hatta bazı beldelelerde rivayet edilen hadislerin bir başka beldelede rivayet edilenlere tercih edildiği de olurdu. Meselâ Hicazlılar'ın hadisleri çok defa Iraklılar'ınkinden daha sahih kabul edilmekteydi. Sonraları bütün İslâm ülkelerini içine alacak tarzda yaygınlaşacak olan hadis tahsil için yapılan seyahatler o devirde henüz başlamadığı için her belde halkı yakından tanıdığı kendi muhaddislerine daha çok itimat ediyor,

Bülbüldağı üzerindeki Meryemana Evi - Selçuk / İzmir

